DİLBİLGİSİ: ARAPÇADA FİİL CÜMLESİ

القواعد: الجملة الفِعليّة

Arapçada cümleler ya bir fiille başlar, ya da bir isimle. Hangi tür kelimeyle başladığına bağlı olarak hem cümle adlandırması farklılaşır, hem de cümlenin analizi (i'râbı). Çünkü bir isim cümlesindeki söz varlıklarının (cümle ögelerinin) adlandırmasıyla fiil cümlesindeki ögelerin adlandırılışı farklıdır.

Arapçada fiille başlayan cümleye fiil cümlesi denir. Bir fiil cümlesinde cümleyi oluşturan temel ögelerin sıralanış biçimi şu şekildedir:

Fiil (Yüklem) + Fâ'il (Özne) + Mef'ûl (Nesne)

Örnek: (Öğrenci bir mektup yazdı.) كَتَبَ الطالبُ رِسالَةً.

كَتَبَ : Fiil (Yüklem)
الطالبُ : Fâ'il (Özne)
رِسالَةً : Mef'ûl (Nesne, Tümleç)

Fiil Cümlesinin Öznesi الفاعِل

Fiil cümlesinin öznesine Arapçada "fâ'il" denir. Fâ'il, hiçbir zaman fiilden önce gelmez, daima fiilden sonra gelir. Dolayısıyla fiilden önce kullanılan herhangi bir ismi veya zamiri "fâ'il" diye adlandırmayacak, fâ'ili hep fiilden sonra arayacağız.

Fâ'il olan sözcük, daima merfûdur. Fiil cümlesinde bir kelimeyi özne yerinde kullandığımızı, o kelimeyi "merfû" halde kullanmak suretiyle göstermiş oluruz.

(Öğrenci, doktoru tanıdı.) عَرَفَ الطالبُ الطبيبَ.

Bu cümlede "öğrenci" fâ'ildir, çünkü merfû kullanılmıştır. Ref alâmeti sonundaki damme'dir. الطالب (öğrenci) yerine الطبيب (doktor) kelimesi merfû olmuş olsaydı, o zaman cümlenin öznesi "doktor" olacak ve cümleyi "Doktor öğrenciyi tanıdı" biçiminde anlamlandıracaktık.

Fiil cümlesi kurarken dikkat edilecek hususların başında fiil ile fâ'il arasındaki bağlantı gelir. Zira cümle başında kullanılan fiilin yapısı, kendisinden sonra gelen fâ'ilin yapısına, eril veya dişil oluşuna, açık bir isim veya zamir oluşuna bağlı olarak değişkenlik gösterir.

Fiil Cümlesinde Fiil-Fâ'il İlişkisi

Bir fiil cümlesinin fâ'ili (öznesi), daima fiilden sonra gelir. Fiilden önce özne kullanılmışsa, bu öge fâ'il olarak adlandırılmaz, başka bir adla adlandırılır. Bu husus isim cümlesi bahsi işlenirken ayrıntısıyla ele alınacağından, burada bu konuya girilmeyecektir. Bizim unutmamamız gereken husus, fiil cümlesinde "fâ'il" olan sözcüğün hep fiilden sonra gelmek zorunda olduğu, yani fiilden sonra aranacağıdır.

Fiil, kendisinden sonra gelen fâ'ilinin aşağıdaki özelliklerine bağlı olarak şekillenir:

1. Fâ'il erilse fiil de eril; fâ'il dişilse, fiil de dişil yapıda kullanılır.

Örnek:

(Erkek öğrenci bir mektup yazdı.) كَتَبَ الطالبُ رِسالَةً.

(Kız öğrenci bir mektup yazdı.) كَتَبَتْ الطالبَةُ رِسالَةً.

Bu örneklerde, öznenin cinsiyetine bağlı olarak fiilin de yapısının değiştiğini fark ediniz.

2. Fâʿil açık bir isim ise (yani “yazdı”, “yazdılar”, “yazdın”, “yazdım”, “yazdık”, “yazıyorsun”, “yazıyoruz” örneklerinde olduğu gibi fiile bitişik açık veya gizli bir özne zamiri değil de Ali, Ayşe, doktor, mühendis, öğretmen gibi açık bir isim ise), fiil daima 3. tekil şahıs yapısında kullanılır. Fakat fâʿilin cinsiyetine bağlı olarak ya 3. tekil erildir, ya da 3. tekil dişildir.

Örnek:

كَتَبَ الطلابُ رِسالَةً. (Erkek öğrenciler bir mektup yazdılar.)

كَتَبَتْ الطالباتُ رِسالَةً. (Kız öğrenciler bir mektup yazdılar.)

يَسْبَحُ الرجالُ في البَحْرِ. (Adamlar denizde yüzüyorlar.)

تَسْبَحُ النساءُ في الحوضِ. (Kadınlar havuzda yüzüyorlar.)

Bu örneklerde fâʿiller çoğul olmalarına rağmen, açık bir isim olarak geldikleri için, fiillerin hep 3. tekil şahıs olarak kullanıldığını, ama fâʿilin cinsiyetine bağlı olarak ya üçüncü tekil eril, ya da üçüncü tekil dişil olarak kullanılmış olduğunu tekrar gözden geçiriniz.

3. Fâʿil açık bir isim olarak değil de gizli özne zamiri veya bitişik zamir olarak geliyorsa, bu durumda fiil tekillik, ikillik, çoğulluk, erillik ve dişillik bakımından fâʿile uygun çekimiyle kullanılır. Bu durum daha çok fâʿilin birden çok eyleminin peş peşe anlatıldığı anlarda karşımıza çıkar. Fâʿil ilk eylemde zikredilir, daha sonraki eylemlerde açıkça zikredilmez, ama fiilde o isme, yani fâʿile ait bitişik bir zamir bulunur ki böylece eylemin kim tarafından gerçekleştirildiği anlaşılabilsin.

Örnek:

Erkek öğrenciler okuldan çıktılar, kütüphaneye gittiler ve bir saat ders çalıştılar.

خرجَ الطلابُ من المدرسةِ وذَهَبُوا إلى المَكْتَبَةِ ودَرَسُوا ساعةً.

Arapçada her bir fiil, ister fâʿili açık bir isim olsun, ister gizli bir zamir, ister mefʿûlü olsun isterse olmasın, tek başına bile bir fiil cümlesi demektir. Dolayısıyla yukarıdaki örnekte altı çizili fiillerle başlayan üç fiil cümlesi bulunmaktadır. Ancak ikinci ve üçüncü cümleler, ortak özneleri dolayısıyla birinci cümleye bağlıdırlar ve ardı ardına gelmektedirler. Bu cümleleri teker teker ele alarak konuyu daha iyi kavramaya çalışalım:

Erkek öğrenciler okuldan çıktılar (خرجَ الطلابُ من المدرسةِ): Bu örnekte fâʿil (الطلابُ) açık bir isim olarak geldiği için ve de eril olduğu için, fiil 3. tekil şahıs, eril olarak geldi. Fâʿil, “erkek öğrenci” veya “iki erkek öğrenci” biçiminde de olsaydı, fiil yine aynı şekilde üçüncü tekil şahıs, eril olarak kullanılacaktı:

خرجَ الطالبُ من المدرسةِ veya خرجَ الطالبانِ من المدرسةِ gibi.

Kütüphaneye gittiler (وذَهَبُوا إلى المَكْتَبَةِ): Bu örnekte baştaki *vâv*, Türkçede virgül ile ayrılan, birbirine anlamca bağlı iki cümleyi bağlamada kullanılan atıf vâvıdır. Bu vâvı bir kenara koyarsak, fiilden sonra fâʿilinin açık bir isim olarak gelmediği görülür. Onun yerine cümlenin Türkçesinde olduğu gibi Arapçasında da fiile bitişik özne zamiri kullanılmıştır. (ذَهَبَ) fiilinin (ذَهَبُوا) formu, fiil çekimlerinde gördüğümüz gibi, 3. çoğul eril şahsa ait çekimdir ve bu şekliyle fiil “gittiler” anlamını kazanmaktadır, ama gidenler kadın değil, erkektirler. Türkçede “ler” ekinin eylemin 3. çoğul şahıs tarafından yapıldığını göstermesi gibi, Arapçada mâzî fiile bitişen vâv da eylemin 3. çoğul eril şahıs tarafından yapıldığını göstermektedir. Dolayısıyla vâv, fiile bitişik özne zamiridir ve fâʿildir.

Bir saat ders çalıştılar (ودَرَسُوا ساعةً): Burada da (درس – ders çalıştı) fiilinin fâʿili açık bir isim olarak gelmemiştir. Bu yüzden, (درس) fiili, “erkek öğrenciler”in temsil ettiği 3. çoğul şahıs, eril formuna uygun yapısıyla kullanılmış ve böylece “ders çalıştılar” anlamı oluşturulmuştur. Burada da fâʿil, fiile bitişik özne zamiri olan çoğul vâvıdır.

Aşağıdaki tablolarda mâzî ve muzâri fiillere bitişik olarak gösterilen “bitişik özne zamirleri”ni inceleyiniz.

Bitişik Özne Zamirleri (Merfû Muttasıl Zamirler) (ضَمائِرِ الرَّفْعِ المُتَّصِلَة)

Bitişik özne zamirleri mâzî ve muzâri fiile bitişen ve fâ‘il yerinde kullanılan zamirlerdir.
Mâzî fiile bitişen özne zamirleri aşağıda bir tablo olarak verilmektedir.

Zamir	Çoğul (Cem‘)	İkil (Tesniye)	Tekil (Mufred)	
ا–و	كَتَبوا	كَتَبا	كَتَبَ	Eril (gâib)
ا–ن	كَتَبْنَ	كَتَبَتا	كَتَبَتْ	Dişil (gâibe)
تَ–تُمَا– تُمْ	كَتَبْتُمْ	كَتَبْتُمَا	كَتَبْتَ	Eril (muhâtab)
تِ – تُما – تُنَّ	كَتَبْتُنَّ	كَتَبْتُما	كَتَبْتِ	Dişil (muhataba)
تُ – نا	كَتَبْنَا		كَتَبْتُ	Mutekellim

Örnek verecek olursak;

كَتَبَ (yazdı) fiilinde gizli zamir olan (هُوَ: o - erkek-) ve كَتَبَتْ (yazdı) fiilinde gizli zamir olan (هِيَ: o -kadın-) fâ‘il durumundadır.

كَتَبَا (ikisi yazdılar) fiilinde, (ا) fâ‘il durumundadır. Bu elife Arapçada *elifu’l-isneyn* (ikil elifi) denir.

كَتَبوا (yazdılar) fiilinde, (و) fâ‘il durumundadır. Bu vâva Arapçada *vâvu’l-cemâ‘a* (çoğul vâvı) denir.

كَتَبْنَ (yazdılar) fiilinde, (نَ) fâ‘il durumundadır. Eylemin kadınlar tarafından yapıldığını göstermektedir. Bu zamire Arapçada *nûnu’n-nisve* (kadınlar nûnu) denir.

كَتَبْتَ (yazdın) fiilindeki (تَ), كَتَبْتُما (ikiniz yazdınız) fiilindeki (تُما), كَتَبْتُمْ (yazdınız) fiilindeki, (تُمْ), كَتَبْتِ (yazdın) fiilindeki (تِ), كَتَبْتُنَّ (yazdınız) fiilindeki (تُنَّ), كَتَبْتُ (yazdım) fiilindeki (تُ) fâ‘il durumundadır. Buradaki fiile bitişik “harekeli te”lere Arapçada *tâu’l- muteharrike* denir. Tümü bitişik özne zamiridir.

كَتَبْنَا (yazdık) fiilinde, (نا) fâ‘il durumundadır. Bu zamire Arapçada *nâ’l-fâ‘ilîn* (özne nâ) adı verilir.
Muzâri fiile bitişen özne zamirleri aşağıda bir tablo olarak verilmektedir.

Zamir	Çoğul (Cem‘)	İkil (Tesniye)	Tekil (Mufred)	
ا – و	يَكْتُبونَ	يَكْتُبانِ	يَكْتُبُ	Eril (gâib)
ا – ن	يَكْتُبْنَ	تَكْتُبانِ	تَكْتُبُ	Dişil (gâibe)
ا – و	تَكْتُبونَ	تَكْتُبانِ	تَكْتُبُ	Eril (muhâtab)
ي – ا – ن	تَكْتُبْنَ	تَكْتُبانِ	تَكْتُبِينَ	Dişil (muhataba)
	نَكْتُبُ		أَكْتُبُ	Mutekellim

Muzâri fiillere bitişik özne zamirleri dört tanedir: ikil şahıslardaki elif (elifu’l-isneyn), eril çoğullardaki vâv (vâvu’l-cemâ‘a), 2. tekil şahıs, dişil formundaki ye (buna *yâu’l-muhâtaba* denir) ve dişil çoğullardaki nûn (nûnu’n-nisve). Bunların dışındaki muzâri formlarının bitişik özne zamirleri yoktur. Bu yapılara ait özneler, gizli zamirlerdir. Örnek verecek olursak;

يَكْتُبُ (yazıyor) fiilinde, gizli zamir olan (هُوَ: o-erkek-) ve تَكْتُبُ (yazıyor) fiilinde, gizli zamir olan (هِيَ: o - kadın-) fâ‘il durumundadır.

أَكْتُبُ (yazıyorum) fiilinde, gizli zamir olan (أَنَا: ben) ve نَكْتُبُ (yazıyoruz) fiilinde, gizli zamir olan (نَحْنُ: biz) fâ‘il durumundadır.

يَكْتُبُونَ (onlar yazıyorlar) fiilinde, *vâvu'l-cemâ'a* (çoğul vâvı) fâ‘il durumundadır.

يَكْتُبْنَ (onlar yazıyorlar) fiilinde, *nûnu'n-nisve* (kadınlar nûnu) fâ‘il durumundadır.

تَكْتُبِينَ (yazıyorsun) fiilinde, *yâu'l muhataba* fâ‘il durumundadır.

تَكْتُبْنَ (yazıyorsunuz) fiilinde, *nûnu'n-nisve* (kadınlar nûnu) fâ‘il durumundadır.

Öğrenme Çıktısı

2 Fiil cümlesinin yapısını ve ögelerini tanıyabilme, bitişik özne zamirlerini (merfû muttasıl zamirleri) ayırt edebilme, Fiil-Fâ‘il uyumu kuralını uygulayabilme ve örnek cümlelerle pekiştirebilme

Araştır/ Tekrarla 2

Şimdi konuyu anlayıp anlamadığınızı test etmek için, "bilmece" tadında bir soru soralım ve birlikte sorunun cevabını bulmaya çalışalım. Soru şu: Yukarıdaki "Erkek öğrenciler okuldan çıktılar, kütüphaneye gittiler ve bir saat ders çalıştılar." cümlesinin öznesini "erkek öğrenciler" yerine "kız öğrenciler – الطالبات" biçiminde değiştirirsek, acaba cümledeki fiiller nasıl bir biçim alır?

İlişkilendir/ Karşılaştır

Fiil ve fâ‘il uyumu konusunda yukarıda okuduklarınızı birinci bölümdeki Mâzî Fiil çekimi tablosuyla karşılaştırınız. Tabloda fiilden önce verilen ayrık özne zamirlerinin fâ‘il olmadığına dikkat ediniz.

Anlat/ Paylaş

Arapça öğrenen arkadaşlarınızla, özneleri eril-dişil değiştirmek suretiyle karşılıklı fiil cümleleri kurunuz.

FİİL CÜMLESİNİN NESNESİ

المفعول به

Fiil cümlesinin nesnesine, bir başka ifadeyle "düz tümleç"e Arapçada "mef'ûlun bih", kısaca "mef'ûl" diyoruz. Türkçede yükleme "neyi, kimi" sorusu yöneltildiğinde alınan cevap "nesne"yi gösteriyor olsa da, Arapçada bazen bu yanıt "mef'ûlun bih" olmayabilir. Arapçada "mef'ûl"ü, biraz sıra dışı bir tanımla, şu şekilde tanımlamamız mümkündür:

Mef'ûl, fiil cümlesinde fiilden sonra gelen; başında herhangi bir harf-i cer bulunmayan, fâ‘il veya zarf veya tamlayan olmayan *mansûb* isimdir.

Bir ismi fiil cümlesinde fâ‘il olarak kullandığımızı göstermek için onu nasıl *merfû* halde kullanıyorsak, bir ismi mef'ûl olarak kullandığımızı göstermek için de o ismi mutlaka *mansûb* halde kullanırız.

Kural şu: Fâ‘il daima *merfû*; mef‘ûlun bih daima *mansûb*.

Örnekler:

شَرِبَ الطِّفْلُ الماءَ. (Çocuk, suyu içti.)

شَرِبَ : Mâzî fiil, 3. tekil şahıs, eril.
الطِّفْلُ : Özne (fâ‘il), merfû, ref alâmeti sondaki damme.
الماءَ : Nesne (mef‘ûl), mansûb, nasb alâmeti sondaki fetha.

كَسَرَ الأَطْفالُ الزّجاجَ. (Çocuklar, camı kırdı.)

كَسَرَ : Mâzî fiil, 3. tekil şahıs, eril.
الأَطْفالُ : Özne (fâ‘il), merfû, ref alâmeti sondaki damme.
الزّجاجَ : Nesne (mef‘ûl), mansûb, nasb alâmeti sondaki fetha.

فَحَصَ الطَبيبانِ المريضَ. (İki doktor, hastayı muayene etti.)

فَحَصَ : Mâzî fiil, 3. tekil şahıs, eril.
الطّبيبانِ : Özne (fâ‘il), merfû, ref alâmeti elif, çünkü ikil.
المَريضَ : Nesne (mef‘ûl), mansûb, nasb alâmeti sondaki fetha.

فَتَحَ المُعَلّمونَ النّافذةَ. (Öğretmenler, pencereyi açtı.)

فَتَحَ : Mâzî fiil, 3. tekil şahıs, eril.
المُعَلّمونَ : Özne (fâ‘il), merfû, ref alâmeti vâv, çünkü düzenli eril çoğul.
النّافذةَ : Nesne (mef‘ûl), mansûb, nasb alâmeti sondaki fetha.

كَتَبَتْ الطّبيبةُ الوَصْفَةَ. (Kadın doktor, reçeteyi yazdı.)

كَتَبَتْ : Mâzî fiil, 3. tekil şahıs, dişil.
الطّبيبةُ : Özne (fâ‘il), merfû, ref alâmeti sondaki damme.
الوصفةَ : Nesne (mef‘ûl), mansûb, nasb alâmeti sondaki fetha.

صَنَعَتْ البناتُ الطعامَ. (Kızlar, yemeği yaptılar.)

صَنَعَتْ : Mâzî fiil, 3. tekil şahıs, dişil.
البناتُ : Özne (fâ‘il), merfû, ref alâmeti sondaki damme.
الطّعامَ : Nesne (mef‘ûl), mansûb, nasb alâmeti sondaki fetha.

Fâ‘il ile Mef‘ûl’ün Yer Değiştirmesi

Fiil cümlesinin yapısı normalde fiil+fâ‘il+mef‘ûl biçimindedir. Burada fiilin başta kullanılma zorunluluğu olduğunu (eğer cümle fiil cümlesi olacaksa) biliyorsunuz. Fâ‘ilin yeri normalde fiilden hemen sonradır. Bununla birlikte fâ‘il ile mef‘ûl, bazen vurguya bağlı olarak yer değiştirebilirler.

شَرِبَ الحَليبَ الطِّفْلُ. (Sütü, çocuk içti.)

شَرِبَ	: Mâzî fiil, 3. tekil şahıs, eril.
الحَليبَ	: Nesne (mef‘ûl), mansûb, nasb alâmeti sondaki fetha.
الطِّفلُ	: Özne (fâ‘il), merfû, ref alâmeti sondaki damme.

(Bu cümlede, yüklemin “içmek” fiili olması dolayısıyla fâ‘ilin “çocuk” olduğu, hareke yanı sıra anlamca da açıktır.)

فَتَحَتْ البابَ الفتاةُ. (Kapıyı, genç kız açtı.)

فَتَحَتْ	: Mâzî fiil, 3. tekil şahıs, dişil
البابَ	: Nesne (mef‘ûl), mansûb, nasb alâmeti sondaki fetha.
الفَتاةُ	: Özne (fâ‘il), merfû, ref alâmeti sondaki damme.

(Bu cümlede, yüklemin “açmak” fiili olması dolayısıyla fâ‘ilin “genç kız” olduğu, hareke yanı sıra anlamca da açıktır.)

رَسَمَ الصورَةَ تِلميذٌ. (Resmi, bir öğrenci çizdi.)

رَسَمَ	: Mâzî fiil, 3. tekil şahıs, eril
الصورةَ	: Nesne (mef‘ûl), mansûb, nasb alâmeti sondaki fetha.
تلميذٌ	: Özne (fâ‘il), merfû, ref alâmeti sondaki damme.

(Bu cümlede, yüklemin “çizmek” fiili olması dolayısıyla fâ‘ilin “öğrenci” olduğu, hareke yanı sıra anlamca da açıktır.)

Fâ‘il ile Mef‘ûl Ne Zaman Yer Değiştiremez?

Tamamıyla bir mantık sorusudur ve cevabı da mantıkidir. Tahmin edeceğiniz gibi, fâ‘ili mef‘ûlden ayırt edebileceğimiz hiçbir alâmet yoksa, fâ‘il olanın tek göstergesi normalde mef’ûlden önce geliyor oluşu (yani *fâ‘ilin mef‘ûle göre önceliği*) ise, bu durumda fâ‘il olan sözcüğün mef‘ûl olan sözcükten önce kullanılması zorunludur; bu iki öge ancak böyle bir durumda aslâ yer değiştiremez.

Öğrenme Çıktısı

3 Fiil cümlesinin nesnesi olan mef'ûlü tanıma ve fâ'il ile mef'ûlün yer değiştirip değiştiremediği durumları ayırt edebilme

Araştır/ Tekrarla 3

1. ضَرَبَ عيسى موسى.
Bilin bakalım kim kimi dövdü? İsa mı, yoksa Musa mıdır döven? (İsa ve Musa'nın sonundaki elifi maksureler son harekenin görünmesini engelliyorlar!)

2. أَكْرَمَ مرتضى مصطفى.
Bilin bakalım, kim kime ikram etti? Mustafa mı, Murtaza mı ikram eden? (Bu cümlede de Mustafa ve Murtaza'nın sonundaki illetli harfler son harekenin görünmesini engelliyorlar!)

3. تَبِعَتْ منى ليلى .
Bilin bakalım, kim kimi takip etti? Leyla mı, Munâ mı takip eden? (Bu cümlede Munâ ve Leylâ'nın sonundaki illetli harfler, son harekenin görünmesini engelliyorlar!)

4. أَخْبَرَتْ مصطفى ليلى .
Bilin bakalım, kim kime haber verdi? Leyla mı, Mustafa mı haber veren? (Bu cümlede de Mustafa ile Leyla'nın sonundaki illetli harfler, son harekenin görünmesini engelliyorlar!)

5. عَرَفَ منى عيسى .
Bilin bakalım, kim kimi tanıdı? Munâ mı İsa'yı tanıdı, yoksa İsa mı Munâ'yı tanıdı? (Bu cümlede İsa ve Munâ'nın sonundaki illetli harfler, son harekenin görünmesini engelliyorlar!)

İlişkilendir/ Karşılaştır

Fiil cümlesinde fâ'il merfû, mef'ûl ise mansûbdur. Fiil cümlesinde merfû ve mansûb olan ögeleri, tekil, ikil ve çoğul isimlerin merfû ve mansûb olma durumları konusunda üçüncü bölümde gördüğünüz konularla ilişkilendiriniz.

Anlat/ Paylaş

Arapça öğrenen arkadaşınızla "فَحَصَ الطَّبيبانِ المريضَ." cümlesinin fâ'ilini eril-dişil ve tekil - ikil - çoğul şeklinde; mef'ûlünü ise eril-dişil şeklinde değiştirerek karşılıklı olarak cümleler kurunuz.